

KULUTTAVAT KULUTUSTAVAT

Teos koostuu kymmenestä artikkelista joissa tarkastellaan psyykeen vaikuttavien aineiden historiaa ja antropologiaa. Se perustuu pääosin Past and Present Society'n vuonna 1991 järjestämään seminaariin Lontoossa. Noin puolet artikkeleista käsittelee niin sanottuja traditionaalisia yhteiskuntia ja puolet moderneja yhteiskuntia. Tavanomaisessa kielenkäytössä psyykeen vaikuttavat aineet luokitellaan "huumeiksi", siis useimmiten kielletyiksi aineiksi. Teoksessa tutkitaan kuitenkin ensisijassa yleisimmin käytettyjä psyykeä muuttavia (piristäviä, rauhoittavia jne.) aineita, kuten alkoholia, tupakkaa, kahvia ja teetä. Mainitut aineet ovat useimmissa yhteiskunnissa sallittuja, alkoholi on kielletty monissa islamilaisissa yhteiskunnissa ja tupakka on tänään hyvinkin jo sallitun ja kielletyn rajamailla niin Suomessa kuten monessa muussakin maassa.

Laillisen ja laittoman raja on liikkuva sekä historiallisesti että kulttuurisesti, niin myös kun puhutaan psyykeen vaikuttavista aineista. Heroiini, joka tänään on pahamaineinen kielletty huume, oli ahkerassa käytössä vielä 1930-luvulla Suomen lääkintähuollossa. Historia on heitellyt aineita myös toiseen suuntaan: kahvin käytöstä on saattanut joissain kulttuureissa seurata ankariakin rangaistuksia, mutta nykyisin se on yksi maailman kulutetuimmista "piristäivistä huumeista"; erityisesti suomalaiset ovat kunnostautuneet kahvin kuluttajina.

Parantaminen ja modernimmin lääketiede on ollut auttamassa alkuun sekä kevyiden huumeiden (kuten kahvin, teen ja kaakaon) että kovien huumeiden (kuten oopiumin ja heroinin) leviämistä ympäri maailmaa.

Tupakan nopeaa leviämistä Eurooppaan auttoi 1600-luvulla vallitseva humoraali-lääketiede, jonka mukaan terve ruumis edellytti erilaisten aineiden tasapainoa. Tämä tasapaino saavutettiin oikealla suhteella kuumaa ja kylmää sekä kuivaa ja kosteaa. Kuiva tupakka tasapainotti ravinnon ja ilmaston tuottamaa kosteutta.

Lääkäreiden usko kokaiinin monipuoliseen parantavaan ja oloa helpottavaan merkitykseen taas käynnisti Pohjois-Amerikan ensimmäisen kokaiiniepidemian 1800-luvun lopulla (toinen epidemia alkoi 1970-luvulla ja jatkuu edelleen). Kokaiinin suosio levisi nopeasti Uudelta mantereelta eurooppalaisten lääkäreiden keskuuteen. Monet lääkärit testasivat itse kokaiinin vaikutuksia. Sigmund Freud, yksi kokeilijoista, julkaisi vuonna 1884 kirjallisuuskatsauksen "Über Coca". Kokaiini aiheutti vallankumouksen kirurgiassa: sitä oli yleisesti käytetty anestesiasa leikkauksissa. Tosin aivan 1800-luvun viimeisinä vuosina lääketieteellisessä kirjallisuudessa alkoi esiintyä myös kokaiiniin kriittisemmin ja varovaisemmin suhtautuvia kirjoituksia. Lääkärit ja apteekkarit olivat myös Pohjois-Amerikan ensimmäisiä kokaiinidikkeja.

Lääkärit eivät aina olleet uusien eksoottisten aineiden markkinoinnissa välttämättä pelkästään potilaan asialla. Monet lääkärit ja apteekkarit olivat osakkaina yrityksissä, jotka toivat Eurooppaan siirtomaatavaroita, kuten tupakkaa, teetä ja kahvia. Tässä yhtyivät lääketieteellinen ja koloniaalinen intressi. Hieman samantapainen ilmiö ("vested interest") saattaa syntyä, kun lääkäri nykyään omistaa jonkin lääketehtaan osakkeita; ei liene mahdotonta, että hän määrää potilaalleen juuri tuon tehtaan tuotteita.

Kun eksoottiset tuotteet löydettiin kaukomailta, eurooppalaiset eivät halunneet jäädä riippuvaisiksi tuottajien tarjonnasta, vaan ottivat näiden tuotteiden tuotannon ja jaon hallintaansa. Monia uusia kasveja, kuten esimerkiksi tupakkaa, ryhdyttiin myös viljelemään Euroopassa myöhemmin aina Suomea myöten. Tupakasta oli tullut eurooppalaisten uudisasukkaiden talouden perusta jo 1600-luvulla, jolloin ruotsalaisetkin perustivat Pohjois-Amerikan itäosiin "tupakka-kolonioita". Monet huumaavat kasvit eivät tosin kestäneet Euroopan viileätä ilmastoa, ja ainoaksi keinoksi hallita tavaroiden tuotantoa ja kiertoa oli kolonialismi.

Eksoottisten aineiden "villi alkuperä" haluttiin usein kiertää: tupakkaa pidettiin Euroopassa Uuden maailman sivistyksen tuotteena. Myös tuotteiden käyttötapoja muutettiin, jotta niiden yhteys entiseen häviäisi: kahviin ja teehen ru-

vettiin lisäämään sokeria ja maitoa. Euroopassa tupakkaa alettiin polttaa tavernoissa, jolloin kehkeytyi tupakan ja alkoholin edelleen voimassa oleva kiinteä liitto.

Valistuksen aikana Euroopassa omaksuttiin uusi elämäntyyli, jossa kahvilla, teellä, kaakaolla ja tupakalla – kuten myös sokerilla ja kaukaa tuoduilla hedelmillä – oli keskeinen osa. Jordan Goodman väittää, että 1700-luvun alussa nämä tuotteet eivät suinkaan olleet vain hallitsevan luokan tai keskiluokkien kulutustavaroita vaan että myös alemmat kansanosat kuluttivat niitä monissa Euroopan maissa.

Uudet tuotteet muuttivat myös eurooppalaisten ravintotottumuksia. Aiemmin aamiaisella syötiin puuroa, joka huuhdeltiin alas oluella tai viinillä. Maidolla ja sokerilla terästäetty kahvi syrjäytti aamiaispuuron. Kahvia juotiin myös iltaisin kuten myös teetä (vrt. brittien kello viiden tee).

Eksoottiset tuotteet olivat eurooppalaisille myös taloudellisesti tärkeitä; niin miedot kuin kovatkin huumeet ovat aina olleet (sekä laillista että laitonta) liiketoimintaa. Verotuksella säädeltiin hintoja ja hankittiin varoja valtion kassaan. Ehkä hieman yksinkertaistetun kertomuksen mukaan amerikkalaisista tuli kahvin juojia sen takia, että Bostonissa ruvettiin aikoinaan rahapulassa keräämään veroa teestä. Kun verotus ja muu kontrolli lisääntyivät, myös tuotteiden salakuljetus yleistyi.

Kaikki eksoottiset huumeet eivät kuitenkaan ole samalla tavoin valloittaneet maailmaa kuten esimerkiksi tupakka ja kahvi. Teoksessa on

ansioikas kuvaus kolapähkinän käytöstä Sudanissa. Pähkinöitä on ainakin 40 erilaista ja erimakuista. 1800-luvulla kolaa käytettiin lääkkeenä Euroopassakin, mutta nykyisin se ei ole täällä perusmuodossaan kovin tunnettu. Kola on kyllä suosittua Coca-Colana, mutta nykyään siinä kuten sen kilpailijassa Pepsissäkään ei ole sen enempää alkuperäistä kolaa kuin kokaiiniakaan. Mainitut kolajuomat kehitettiin toista sataa vuotta sitten lääkkeiksi. Silloisen koostumuksensa takia ne olivat varmasti myös tehokkaita. Pepsiäkään ei enää mainosteta vatsalääkkeenä, vaikka se saikin nimensä vatsavaivoista: dysPEPSIa ja PEPTic ulcer.

Useimmille näistä huumeiksi kutsutuista tavaroista on lääkemyönteä lisäksi ollut ominaista niin traditionaalisissa kuin moderneissakin yhteiskunnissa se, että ne olivat (ja ovat) tärkeitä sosiaalisessa kanssakäymisessä sekä miesten ja naisten erottamisessa toisistaan (nykyisin tosin yhtä usein myös yhdistämisessä). Niin tupakkaa, kolaa kuin kokaakin on tarjottu ystäville ja vieraille, ja ne ovat olleet juhlien keskeisiä nautintoaineita. Useimmat aineet ovat olleet alun perin miesten aineita. Vaikka eurooppalaiset miehet omaksuivat monien eksoottisten aineiden kulutuksen jo 1600-luvulla, niin naiset ovat päässeet niiden makuun kunnolla vasta aivan viime vuosikymmeninä.

Huumaavat ja kuluttavat aineet ovat olleet usein kaksinaismoralismin kohteina: minä osaan käyttää aineita, muut eivät. David Courtwright esittää hieman ylitulkiten, kuten itsekin myöntää, että psykeen

vaikuttavat aineet ovat yleensä olleet sallittuja niin kauan, kuin ne ovat olleet ylempien luokkien nautinnon kohteina. Kun ne ovat levinneet alempiin kerroksiin, yläluokan edustajat ovat kieltäneet aineen käytön. Samalla ylempät luokat ovat jo siirtyneet muihin aineisiin.

Kuten teoksen takakannessa korostetaan, niin psykoaktiivit aineet ovat olleet hyvin keskeisiä sivilisaation rakentamisessa, kulttuuri-identiteetin muodostamisessa kuten myös maailman talouden kasvussa. Teoksessa liikutaan sekä ajallisesti (tuhausista vuosista ennen ajanlaskun alkua aina nykypäivään asti) että paikallisesti (Japanista ja Uudesta-Guineasta Afrikan ja Amerikan mantereiden kautta Eurooppaan ja takaisin).

Jostain syystä olen edelleen erityisen viehättynyt sekä Wolfgang Schivelbuschin ”Nautintoaineiden kulttuurihistoriasta” (Otava 1982) että Richard Kleinin teoksesta ”Cigarettes are sublime” (Duke University Press 1993). Tämä kokoelma ei yllä näiden teosten tasolle, mutta se on monipuolinen ja kiinnostava katsaus huumeiden kuluttavaan mutta niin kiehtovaan maailmaan.

OSSI RAHKONEN

JORDAN GOODMAN &
PAUL E. LOVEJOY &
ANDREW SHERRATT
(eds.)

CONSUMING HABITS
DRUGS IN HISTORY AND
ANTHROPOLOGY

LONDON: ROUTLEDGE,
1995

244 s.